

SCHRÖDINGERŮV KONSENZUS V BÁDÁNÍ O ANTICKÝCH ŽIVOTOPISECH A KANONICKÝCH EVANGELIÍCH¹

MAGDALENA VYTLAČILOVÁ
HUSITSKÁ THEOLOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
HUSSITE THEOLOGICAL FACULTY OF CHARLES UNIVERSITY
magdalena.vytlacilova@htf.cuni.cz

SCHRÖDINGER'S CONSENSUS IN RESEARCH ON ANCIENT BIOGRAPHIES AND CANONICAL GOSPELS

Abstract: This study presents a survey of the modern history of New Testament scholarship on the genre of canonical gospels with focus on development of the genre "biography" in Classical studies. While New Testament researchers insisted for many decades that the Gospels are not biographies and thereby „knew“ what the ancient biography was, Classical scholars have struggled how to define the ancient biography. Although most modern New Testament and Classical scholars do not deny that the Gospels are biographies, this study shows that the implications of such claims have too often been neglected by scholars, mainly those who study historical Jesus.

Keywords: canonical gospels; genre of gospels; classical studies; current in new testament research; biblical studies; ancient biography

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 93, 2022, No. 2, Number of Article 1, p. 132 – 158.

DOI: 10.14712/12117617.93.2.1

1 Úvod

Vědecká klasifikace a kontextualizace jakéhokoliv dokladu (včetně literárního díla) není samoučelná, je prostředkem k porozumění daného dokladu a představuje základní podmínku jeho výzkumu. Pokud bychom vytrhli kanonická evangelia z literárně-kulturního kontextu antiky a chápali je jako nějaké autonomní doklady bez literárních paralel, jakékoliv závěry, které bychom o nich vyřknuli, by nebylo možné podpořit jinými analogiemi, a byly by tak spekulativní a nepodložené. Určení literárního žánru kanonických evangelií je tak důležitým krokem v jejich interpretaci, a nikoliv banalitou, jak ještě v 90. letech 20. století tvrdil novozákonní badatel Norman Petersen.² Petersenův názor není v kontextu dějin bádání ničím ojedinělým, naopak. Pro novozákonní vědu bylo ve 20. století typické tvrdit, že evangelia nemají literární paralely a jsou žánrem *sui generis*. Takové pojetí je však

¹ Text je dílčím výstupem projektu Cooperatio řešeného na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy.

² „I submit that the very triviality of this conclusion empties the generic classification of the Gospels as biographies of any hermeneutical significance whatsoever.“ Norman R. Petersen „Can One Speak of a Gospel Genre?“, *Neotestamentica*, 28 (1994), s. 137–158.

problematické s ohledem na produkci textu i jeho následnou recepci. Žánr totiž nepředstavuje pouze abstraktní a analytickou kategorii používanou při vědecké práci, ale rovněž hraje zásadní roli ve strukturování a organizování lidské komunikace a její interpretaci.

Cílem předkládané studie je představit cestu novozákonního bádání k „pro-zřehí“, že evangelia nejsou texty *sui generis*, ale antické životopisy. Tento vývoj sleduji na pozadí pojetí antického životopisu v klasických studiích, která na rozdíl od novozákonního bádání, jež si bylo jisté, že evangelia *nejsou* životopisy (a o tom, co je životopis tak mělo předem jasno), dlouhou dobu tápala a tápou, jak vůbec antický životopis vymezit. Nejprve představuji stav bádání v současných klasických studiích (2. kapitola), formování konsenzu v novozákonní vědě (3. kapitola), jak je tento potenciál různě využíván (4. kapitola), a kde je naopak ignorován (5. kapitola).

2 Antický životopis v klasických studiích

Antický životopis byl v klasických studiích dlouhou dobu marginalizovaným žánrem,³ což je patrné na řadě „prvenství“ soudobé literatury. Vyšla např. první souborná monografie o Suetonioví za posledních 30 let nebo první souborná monografie o antickém životopisu v celé jeho šíři.⁴ Zároveň se badatelé věnují dříve opomíjeným tématům (např. fikci v životopisech)⁵ a usilují o rehabilitaci textů a autorů dříve kriticky posuzovaných na základě neadekvátních předporozumění (Cornelius Nepos, *Život Aisópa* atp.).⁶ Ve zkratce lze posun bádání za posledních 50 let shrnout tak, že slovní spojení „antický životopis“ už není synonymem rezervovaným pro Plútarchovy *Paralelní životy* nebo Suetoniovy *Životy císařů*, a už se o něm neuvažuje jako o nějakém historicky věrném textu, který chce moralizovat.

Dle mého názoru můžeme identifikovat tři důvody, proč byl v bádání termín životopis rezervován pro malé množství textů, a proč se mu věnovala malá pozornost. 1) Badatelé chápali moderní historické životopisy s psychologizujícími

³ Podobně Tomas Hägg, *The Art of Biography in Antiquity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), x.

⁴ Koen de Temmerman, ed., *The Oxford Handbook of Ancient Biography*, Oxford Handbooks (Oxford: Oxford University Press, 2020); Tristan Power, *Collected Papers on Suetonius* (New York: Routledge, 2021); Tristan Power and Roy K. Gibson, eds., *Suetonius, the Biographer: Studies in Roman Lives* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

⁵ Koen de Temmerman and Kristoffel Demoen, eds., *Writing Biography in Greece and Rome: Narrative Technique and Fictionalization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).

⁶ V obou případech byl kritizován styl a historická metoda/věrohodnost. V případě Nepoty však pokusů o jeho rehabilitaci bylo několik, zejména v reakci na charakterizaci Nicholase Horsfalla, který Nepotu charakterizoval jako „intelektuálního Pygmeje“. K neoprávněné kritice Nepoty viz např. John Alexander Lobur, *Cornelius Nepos: A Study in the Evidence and Influence* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2021); Frances Titchener, 'Cornelius Nepos and the Biographical Tradition', *Greece and Rome* 50, no. 1 (2003): 85–99, <https://doi.org/10.1093/gr/50.1.85>.

portréty jako normu, kterou však antický životopis málokdy splňoval. 2) V antice se životopis nikdy nestal předmětem důkladné literárně-teoretické reflexe např. alexandrijskými filology.⁷ 3) Absence teoretické reflexe se projevovala v praxi, resp. v tom, že texty označované v primární literatuře jako život (*βίος*, *vita*), jsou po obsahové a formální stránce pestré. Pokud však badatelé pracují s přísně formalistickými definicemi, nejsou schopni tuto pestrost nijak uchopit a v antické literatuře vidí spíš izolované texty neschopných autorů a bez žánrů. Často pak badatelé uchopují zejména Plútarchovy texty, a ty chápou jako ideální prototypy.

Je charakteristikou staršího a moderního bádání, že nad žánrem jakožto prostředkem analýzy uvažuje poměrně přísně formalisticky. Zatímco starší badatele takové pojetí vedlo k tomu, že považovali za doklad antického životopisu malé množství textů, v současnosti badatelé pracují sice s širší paletou textů, ale za cenu toho, že v rezignovali na to antický životopis přesněji definovat. Typickým „vymahatelem“ přílišného formalistického pojetí je klasický filolog Albrecht Dihle, dle kterého lze pouze minimum dochované literatury klasifikovat na základě žánru, přičemž pouze Plútarchovy životopisy považuje za příklad antického životopisu.⁸ Reprezentativní ukázkou staršího bádání je též klasická monografie Arnalda Momigliana o vývoji řeckého životopisu, v níž nenajdeme delší diskuzi o textech jako je např. *Život Aisópa* nebo *Život Apollónia z Tyany*.⁹ Ilustrativní je rovněž publikace fragmentu *Života Aisópa* (P. Oxy. XLVII 3331) v 80. letech 20. století, jehož kritická edice byla v *The Oxyrhynchus papyri* publikována v rubrice „neliterární texty“ (sub-literary texts).¹⁰ Takové umístění odráží tehdy obecně rozšířené přesvědčení, že *Život Aisópa* je text nevalné kvality, sledem volných perikop bez struktury a jasných autorských intencí, což mnohdy připomíná charakterizaci

⁷ Badatelé tak implicitně pracovali s metodickým předpokladem, že o žánrech nebo kategoriích lze hovořit pouze v případě, pokud jsou striktně doloženy na předmětové rovině. Ač je předmětová rovina důležitá, nevede k lepšímu pochopení daného předmětu než práce s kategoriemi druhého řádu. Nic nám totiž nezaručuje, že dva autoři, kteří píšou o žánru životopis, sdílí identické pojetí (viz problém pestrosti životopisů níže). Typickým příkladem různého přístupu k danému žánru je rozdílný přístup k historiografii u Thúkydida a Hérodota.

⁸ „Whether the genre in question is therefore represented in that text can be asserted only when over a long period of time the tradition of certain literary producers has been stabilised in the sense of a genre defined in terms of those producers. This relates to conventions of language and rhythm, to rules of composition, and to the relationship between the intentions of an author or series of authors and the expectations of a specific public“. Albrecht Dihle, ‘The Gospels and Greek Biography’, in *The Gospel and the Gospels*, ed. Peter Stuhlmacher (Grand Rapids: Eerdmans, 1991), 362. Takové pojetí je samo o sobě problematické, protože v životopisech Plútarcha nalezneme značnou pluralitu.

⁹ Arnaldo Momigliano, *The Development of Greek Biography*, Rozšířené vydání (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993).

¹⁰ ‘P. Oxy. XLVII 3331’, *The Oxyrhynchus Papyri* 47 (1980): 53–56.

Markova evangelia.¹¹ V současné době je však situace opačná a text je doceňován svou propracovaností, a běžně studován v kontextu antických životopisů.

Podobnou skeptickou pozici jako Dihle zastává i klasik moderního bádání Tomas Hägg, jenž se táže, zda je životopis vůbec nějaký žánr, a odpovídá, že jestli ano, tak takový, který nemá silnou identitu, a který je paraziticky závislý na jiných literárních formách a dobových literárních zvyklostech.¹² Takového „parazita“ vymezuje jako „literární text o délce knihy, který vypráví příběh o historické osobě od kolébky až po hrob (anebo alespoň podstatnou část toho)“.¹³ Hägg pracuje s implicitním předpokladem, že žánr životopisu je nutné definovat na pozadí přísných formálních charakteristik a dobových konvencí, ale tento předpoklad je zároveň nekompatibilní s jeho předem vybraným korpusem textů, což ho vede ke skeptickému pohledu. Podobně rezignovaně o antickém životopisu píše i další klasik bádání Christopher Pelling v *Oxford Classical Dictionary*, dle kterého bychom neměli o antickém životopisu přemýšlet „jako o jednotném žánru, ale jako o komplikovaném obrazu překrývající tradice zahrnující díla různých forem, stylů, délek a věrohodnosti“.¹⁴

Uvedená pojetí spojuje tendence vymezit žánr antického životopisu na základě přísných formalistických kritérií, která se ale ukazují jako nepřínosná a problematická při analýze materiálu. Velmi často bývají tato kritéria odvozena pouze z jednoho autora, ve většině případů z Plútarcha, a v důsledku toho v bádání o antických životopisech dochází k silnému „plútarchocentrismu“. Bádání má tak tendenci o antických životopisech hovořit prototypicky — Plútarchos a jeho texty mají představovat ten nejlepší doklad životopisu, a proto jsou i jiné texty analy-

¹¹ *Život Aisópa* unikal dlouhou dobu pozornosti badatelů mj. z toho důvodu, že *editio princeps* byla publikována až v roce 1952. B. E. Perry, *Aesopica: A Series of Texts Relating to Aesop or Ascribed to Him or Closely Connected with the Literary Tradition That Bears His Name, Collected and Critically Edited, in Part Translated from Oriental Languages, with a Commentary and Historical Essay* (Urbana: University of Illinois Press, 1952).

¹² Dle Hägga životopis parazitoval např. na novele, nicméně tento žánr je dle něj obtížné definovat. Hägg, *The Art of Biography in Antiquity*, 155.

¹³ „Biography starts from a very simple concept, the life of an individual from cradle to death (or at least a considerable part of this timespan), and is probably represented, in oral or written or visual form, in every culture and throughout history. But even if we restrict our view to the literary variety as developed in the Western tradition, the simple basic concept allows of a multitude of forms, and they are arguably in most cases influenced more by current literary or historical or psychological trends than by earlier biographies [...] Biography is more subject matter than form, and the ‘genre’ easily slips out of the scholarly grip.“ Hägg, 2–3. S podobnou definicí životopisu jako Hägg pracuje i Momigliano, *The Development of Greek Biography*, 11.

¹⁴ „One should not think of a single biographical genre with acknowledged conventions but rather of a complicated picture of overlapping traditions, embracing works of varying form, style, length and truthfulness“. Christopher Pelling, ‘Biography, Greek’, in *The Oxford Classical Dictionary*, eds. Simon Hornblower, Esther Eidinow, and Anthony Spawforth, 4th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2012), 232–33.

zovány touto optikou. Běžně se proto v bádání setkáme s výrazy jako „životopis v přísném slova smyslu“ a s označením jiných textů jako např. „taxonomická noční můra“ atp.¹⁵ Tento problém je však relativní — učinili bychom z *Života Apollónia* z *Tyany* prototypický příklad antického životopisu, byl by Plútarchos taxonomickou noční můrou.

Nejistotu v definování antického životopisu vyjadřuje i současný badatel Koan De Temmerman, který píše, že je obtížné studovat něco ve své totalitě, pokud nevíme, co ta totalita je, popř. se na tom neshodneme.¹⁶ Temmerman si stěžuje, že antický životopis je jako žánr příliš „roztahaný“ (sprawling) a „rozličný“ (diverse) na to, aby jej mohla jedna definice zachytit, ledaže by byla příliš obecná. Současně se ale nechce vzdát kategorie životopisu jako kritického konceptu, a definuje jej jednoduše jako psaný záznam života (nebo jeho části) konkrétní (fiktivní nebo historické) osobnosti. V pojetí, které De Temmerman prezentuje v *Oxford Handbook*, není životopis redukován jen na texty Plútarcha nebo Suetonia, a proto zde nalezneme Lúkiánovy životopisy a texty jako životy Homéra, světců atp. Tato paleta textů reflektuje, že pod štítkem „antický životopis“ už v současné době nejsou subsumovány texty, které by se pokoušely být historicky přesné, ale i ty, které jsou ideologicky zabarvené (*Alexandrova romance*, kanonická evangelia) nebo chtěly moralizovat nebo jen pobavit (Plútarchos, Suetonius). Progresivní pojetí antického životopisu zastával i český filolog Bořivoj Borecký, jenž do jednoho svazku *Antické prózy s podtitulem O cizích osudech* zahrnul i (v kontextu jeho doby) méně tradiční díla jako je *Život Homérův přiřítaný Hérodotovi* či *Život Apollónia z Tyany* atp.¹⁷ V definici životopisu pak zdůraznil, že „[a]ntickou biografií, nemůžeme měřit jen strohým pravítkem hodnověrnosti“, neb její autoři někdy chtějí „zaujmout a pobavit klidně i smyšleným, ale charakteristickým výrokem“ atp.¹⁸

Stav současného bádání lze tedy shrnout tak, že i když si bádání není jisté, jak definovat antický životopis, je si jisté tím, že nelze promítat moderní předporozumění do starověkých textů. Tzn. nelze považovat moderní historické životopisy za normu a nelze pracovat s moderním pojetím historiografické přesnosti, a proto není legitimní kritizovat díla, která neodpovídají současným standardům historické práce. Rovněž bychom mohli říct, že současný stav bádání je velice podobný

¹⁵ Hägg, *The Art of Biography in Antiquity*, xi.

¹⁶ Koan De Temmerman, 'Writing (about) Ancient Lives: Scholarship, Definitions, and Concepts', in *The Oxford Handbook of Ancient Biography*, ed. Koan De Temmerman, Oxford Handbooks (Oxford; New York, NY: Oxford University Press, 2020), 7.

¹⁷ *O cizích osudech*, Antická próza 3 (Praha: Odeon, 1972).

¹⁸ *O cizích osudech*, 581.

stavu životopisu v antice, protože mnoho literárně-teoretické reflexe bychom sice nenašli, přesto je ale životopis oblíbeným předmětem zájmu.¹⁹

Stejně jako staré bádání pracuje současné bádání s nepřínosnou a paradoxní metodou práce. Na jednu stranu totiž badatelé přistupují k výzkumu s přísnými formalistickými předpoklady o tom, jak *žánr* definovat. Tyto předpoklady jsou často nepřiznané, výraz nacházejí v tom, jak je životopis hodnocen — jako chiméra, jako něco roztahovačného, něco, co nelze vymezit. Takové soudy však pouze odráží představu, že životopis „vybočuje“ z nějakého ideálního stavu, a tím je žánr chápán jako soubor textů s identickými charakteristikami.

Na druhou stranu ale jsou badatelé ochotni pracovat s žánrem *životopisu* a definují jej jako něco obecného atp. a v analýze tak od formalistických charakteristik opouštějí. Proto badatelé paradoxně pracují v podstatě s dvěma pojetími žánru — žánru obecně v případě jiných textů a pak *žánru* životopisu. Nejistota, jak žánr životopisu definovat nebo jak o něm hovořit, tak je pouze důsledkem zavádějících očekávání o tom, jak se vůbec bavit o *žánru* v antice.

2.1 Prolínání současných klasických studií a novozákonní vědy

Byť současná klasická filologie považuje texty, kterým v minulosti „upírala“, že by byly životopisy, za životopisy, nelze říct, že by se do hloubky věnovala všem textům, které považuje za životopisy. Příkladem jsou např. kanonická evangelia, jejichž interpretace v kontextu jiné dobové a relevantní literatury je stále spíš náplní novozákonníků než klasických filologů. Kanonická evangelia byla v novozákonním bádání interpretována v porovnání s jinou literaturou atypicky,²⁰ a v průběhu 20. století se k nim přistupovalo převážně jako k textům, ve kterých jsou zakódované problémy nějakých komunit a o Ježíšovi tak pojednávají jen hodně vzdáleně a marginálně. Novozákonní věda totiž vytrhla evangelia z literární mapy antiky a udělala z nich „exotická“ díla, ke kterým je nutno přistupovat s jinými předpoklady a metodami, než s jakými jsou běžně interpretovány texty římské císařské doby. Jen těžko bychom hledali výklady např. Plútarchova textu *Život Numy*, které by za popisem života Numy viděly odraz života či teologických postojů „plútarchovské komunity“.

Ze současných (a výše zmíněných) badatelů se kanonickým evangeliím ve větším rozsahu věnuje pouze Hägg, který se pozastavuje nad dlouhodobým odporem novozákonního bádání považovat evangelia za životopisy.²¹ Hägg interpretuje

¹⁹ Byť je *Oxford Handbook* první celistvější prací, většina příspěvků je věnována izolovaným textům, a nikoliv obecnějším problémům.

²⁰ Novozákonní badatelé se soustředili především na Starý zákon, ale ignorovali vzdělání evangelistů a vůbec kulturu, v níž žili.

²¹ Hägg, *The Art of Biography in Antiquity*, 150.

evangelia na pozadí předpokladu, že existovaly psané sbírky Ježíšových výroků (např. sbírka *Q*, *Tomášovo evangelium*) a až evangelisté spojili různé tradice do životopisného rámce, přičemž tento proces vysvětluje právě na pozadí toho, co kompoziční kroky evangelistů znamenaly v kontextu literární praxe jejich doby. Tím, že autor *Markova evangelia* spojil Ježíšovo učení s jeho veřejným životem, měl dát Ježíšovi autoritu a učinit tak jeho nauku atraktivnější.²² Dle Häggovy interpretace pak autoři *Lukášova* a *Matoušova evangelia* nezávisle na sobě rozvinuli Ježíšův život, a každý tak učinil s trochu jinou proporcionalitou a jiným uspořádáním své látky. Oba evangelisté se dle Hägga rozhodli doplnit Ježíšovo dětství a odpovědět na otázky, které si řeckořímská kultura kladla o důležitých osobnostech (původ rodiny, zda jeho narození doprovázela nějaká znamení atp.). Ač je jistě záslužné, že se Hägg věnuje kanonickým evangeliím, nelze říci, že by jeho kapitola o kanonických evangeliích přinášela mnoho nového, ať už v kontextu novozákonního bádání či v kontextu klasických studií.

Ve sbornících, které jsem zmiňovala v úvodu studie, nenalezneme ani jeden text, v němž by kanonická evangelia stála v centru pozornosti, což potvrzuje, že jejich tematizace je v kontextu klasických studií stále marginální. Ve sborníku *Writing Biography in Greece and Rome* se evangeliím zabývají Robyn F. Walshová a David Konstan, avšak pouze v kontextu jimi navrhované typologie antických životopisů.²³ Dle těchto autorů spadají evangelia společně s *Životem Aisópa* či *Alexandrovou romancí* do tzv. „subversivního“ typu životopisu, pro který je typické, že hlavní protagonista žije na okraji společnosti (překvapivě sem však řadí *Alexandrovu romanci*, v níž je ústřední postavou Alexandr Makedonský), a více či méně podrývá dominantní společenskou ideologii, zatímco v „občanském typu“, reprezentovaným např. Plútarchem, jsou protagonisté mocní a ve společnosti respektovaní jedinci.

Ani ve druhém reprezentativním sborníku (*Oxford Handbook of Ancient Biography*) nenalezneme text, který by se věnoval výlučně kanonickým evangeliím a evangelia jsou zde zmíněna pouze v kapitole o křesťanských životopisech od

²² Hägg, 165.

²³ Robyn Walsh and David Konstan, 'Civic and Subversive Biography in Antiquity', in *Writing Biography in Greece and Rome: Narrative Technique and Fictionalization*, ed. Koen De Temmerman and Kristoffel Demoen (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 26–46.

Scotta F. Johnsona.²⁴ Johnsonův text je v mnoha ohledech konfúzní a problematický a paradoxně nelze říci, že by refleктоval širší názory novozákonního a klasického bádání. Johnson odmítá, že by evangelia byla životopisy, a činí tak na základě zavádějící interpretace výše zmíněného Hägga.²⁵ Zavádějící je jeho interpretace z toho důvodu, že ve studii, kterou Johnson cituje, nenalezneme žádné Häggovo tvrzení, že by evangelia nebyla životopisy, a naopak v ní najdeme názor, že problematizace literárního žánru evangelií je pouze otázkou, jak definujeme životopis. Johnson pak již pouze „rozvíjí“ tvrzení, že evangelia nejsou životopisy, a tvrdí např., že každý evangelista byl prost vlivu „klasických biografických žánrů“, jako je životopis, novela, aretologie atp., jak je evidentní např. v Markově evangeliu, které neobsahuje ani popis narození protagonisty. Nicméně Hägg nechápe popis narození protagonisty nebo jeho dětství jako hlavní znak životopisu a stejně tak ani nepovažuje za hlavní prvek životopisu popis vzhledu protagonisty a připomíná, že až vlivem Suetonia (počátek 2. století), se stal popis vzhledu běžnou součástí životopisů. Poměrně paradoxní přístup bychom našli v německojazyčné publikaci *Handbuch der griechischen Literatur der Antike*, ve které sice nejsou tematizována evangelia, ale současně je zde převzata definice antického životopisu od novozákonníka Richarda Burridge, jehož práce v zásadní míře přispěla k tomu, že jsou evangelia v současnosti chápána jako antické životopisy.²⁶

Zjednodušeně lze říci, že přesto, že se jen málo publikací od klasických filologů zabývá evangelií, nelze říci, že by filologové pochybovali o tom, že evangelia jsou antické životopisy. Novozákonníci naopak na rozdíl od filologů dlouhou dobu „věděli“, co antické životopisy jsou, a skálopevně tvrdili, že evangelia mezi životopisy nepatří.

3 Žánr evangelií v novozákonním bádání

3.1 Sui generis pojetí 20. století

V 1. polovině 20. století většina novozákonních badatelů v čele s Karlem L. Schmid-

²⁴ Scott F. Johnson, 'Christian Biography', in *The Oxford Handbook of Ancient Biography*, eds. Koen De Temmerman, Oxford Handbooks (Oxford: Oxford University Press, 2020), 73–86.

²⁵ Johnson, 75.

²⁶ Stefan Schorn, 'Biographie Und Autobiographie', in *Handbuch Der Griechischen Literatur Der Antike*, eds. Bernhard Zimmermann and Antonios Rengakos, *Handbuch Der Altertumswissenschaft 7* (München: C.H. Beck, 2011), 680.

tem,²⁷ Rudolfem Bultmannem²⁸ a Martinem Dibelie²⁹ odmítala, že by kanonická evangelia byla antickými životopisy a zdůrazňovala, že jejich žánr je *sui generis*, a tedy bez literárních paralel.³⁰ Takové pojetí bylo typicky založeno na teologických zájmech a exkluzivistické představě o nadřazenosti křesťanství, a v mnoha případech pramenilo z recepce protestantského teologa Karla Bartha³¹ než z důsledné literární komparace.³² Teologické zájmy badatelů se běžně projevovaly v tvrzení, že by křesťanští autoři nepoužili nekřesťanské literární žánry anebo ve specifickém pochopení vztahu mezi žánrem textu a jeho obsahem. Badatelé tvrdili, že jestli je obsah evangelií *unikátní*, musí jejich žánr být unikátní.³³ Dalším důvodem, proč novozákonní badatelé odmítali, že by evangelia byla životopisy, bylo, že pracovali se zavádějící představou o antickém životopisu. Bultmann sice příležitostně psal o „biografických zájmech“ nebo o „biografických apofthegmatech“, ale striktně

²⁷ Schmidt rozlišoval mezi vysokou (Hochliteratur) a malou literaturou (Kleinliteratur). Pro texty z první skupiny má být charakteristické, že obsahují jasný autorský záměr, strukturu a jsou produkty literárně schopných autorů, zatímco díla ze druhé skupiny postrádají jasný autorský záměr a jsou dílem kompilátorů, kteří pouze spojovali malé literární jednotky. Kanonická evangelia spadají dle Schmidta do druhé skupiny, zatímco jiná dochovaná literatura z téže doby je vysokou literaturou. Protože nelze dle Schmidta díla z obou skupin navzájem porovnávat, nelze ani porovnávat kanonická evangelia s relevantní dobovou literaturou. Karl L. Schmidt, 'Die Stellung Der Evangelien in Der Allgemeinen Literaturgeschichte', in *Eucharisterion: Studien Zur Religion Und Literatur Des Alten Un Neuen Testament: Hermann Gunkel Zum 60* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1923), 50–134.

²⁸ Rudolf Bultmann, *The History of the Synoptic Tradition*, trans. John Marsh, Revidovaná edice (New York: Harper & Row, 1976), 370–72.

²⁹ Martin Dibelius, 'The Structure and Literary Character of the Gospels', *The Harvard Theological Review* 20, no. 3 (1927): 153.

³⁰ Výjimku představuje především Clyde W. Votaw, jenž byl v 1. polovině 20. století recipován minimálně. Votaw rozlišoval mezi historicky přesným životopisem a populárním životopisem, přičemž kanonická evangelia považoval stejně jako např. životopis Apollónia z Tyany za doklad populárních životopisů. Clyde Weber Votaw, 'The Gospels and Contemporary Biographies', *The American Journal of Theology* 19, no. 1 (1915): 45–73, <https://doi.org/10.1086/479487>.

³¹ Ralph P. Martin, *New Testament Foundations: A Guide for Christian Students* (Grand Rapids: Eerdmans, 1975), 19.

³² Bultmann v tomto ohledu navazuje na Franze C. Overbecka. Ke kritice viz např. Hubert Cancik, 'Die Gattung Evangelium: Das Evangelium Markus Im Rahmen Der Antiken Historiographie', in *Markus-Philologie: Historische, Literaturgeschichtliche Und Stilistische Untersuchungen Zum Zweiten Evangelium*, ed. Hubert Cancik, Wissenschaftliche Untersuchungen Zum Neuen Testament 33 (Tübingen: Mohr Siebeck, 1984), 85–113; Hubert Cancik, 'Bios Und Logos: Formengeschichtliche Untersuchungen Zu Lukians Demonax', in *Markus-Philologie: Historische, Literaturgeschichtliche Und Stilistische Untersuchungen Zum Zweiten Evangelium*, ed. Hubert Cancik, Wissenschaftliche Untersuchungen Zum Neuen Testament 33 (Tübingen: Mohr Siebeck, 1984), 115–29.

³³ V současnosti toto pojetí rezonuje např. u Eugena Boringa, dle něhož Markovo evangelium ukazuje, kdo je Bůh, nikoliv charakter Ježíše. Evangelium tak představuje kerygmatický žánr vyjádřený v příběhu, který je hoden „křesťanské zvěsti jako dobré zprávy“. M. Eugene Boring, *Mark: A Commentary*, The New Testament Library (Louisville: Westminster John Knox Press, 2012), 6–8.

zdůrazňoval, že evangelia životopisy nejsou. Neargumentoval však na základě doložených charakteristik antických životopisů, ale na základě charakteristik moderních životopisů, a očekával tak, že pro antické životopisy je typické, že obsahují popis vzhledu hlavní postavy, rozbor psychologických motivů jednání atp.

Zatímco kritici forem považovali evangelisty za pouhé zapisovače orální tradice a soustředili se především na jednotlivé perikopy textu (tak jako např. zmíněný Bultmann), kritikové redakce zdůraznili kreativního ducha evangelistů a evangelia zkoumali jako celek. I přesto se celistvější pohled na evangelia nepromítl do výzkumu jejich literárního žánru a kritici redakce stejně jako kritikové forem opakovali, že evangelia nemají dobovou literární paralelu. Typicky lze uvést již v úvodu zmíněného Perrina, dle kterého evangelia nejsou antickými životopisy,³⁴ neb raní křesťané byli primárně motivováni „intenzivní náboženskou zkušeností“ a neměli zájem o historického Ježíše. Z toho důvodu tvrdil, že „forma evangelia je jedním z unikátních literárních produktů novozákonního křesťanství“.³⁵ Perrinův názor nebyl v dobovém kontextu bádání nijak výjimečný,³⁶ a jak v roce 1974 psal Graham Stanton, „samotné slovo životopis působí na kritiky forem stejně jako kus rudého hadru na býka“, a proto všechny standardní publikace o kanonických evangeliích uváděly, že evangelia nejsou životopisy.³⁷

3.2 Počátky zlomu

Současné bádání si je již vědomo toho že žádný literární žánr nevzniká *ex nihilo*, a nýbrž adaptací a transformací předchozích již existujících žánrů. Počátky tohoto uvědomění lze datovat přibližně do 60. let 20. století, kdy začala být kanonická evangelia tematizována v kontextu antické nebo židovské literatury,³⁸ přičemž tento zájem byl do velké míry paralelní s „objevením“ životopisu v klasických studiích. V této době badatelé argumentovali ve prospěch toho, že kanonická

³⁴ Norman Perrin, *What Is Redaction Criticism?*, Guides to Biblical Scholarship (Philadelphia: Fortress Press, 1969), 73.

³⁵ „The form Gospel is the one unique literary product of New Testament Christianity“. Perrin, 74.

³⁶ Philipp Vielhauer, *Geschichte Der Urchristlichen Literatur. Einleitung in Das Neue Testament, Die Apokryphen Und Die Apostolischen Väter*, De Gruyter Lehrbuch (Berlin: de Gruyter, 1975), 282; Willi Marxsen, *Introduction to the New Testament: An Approach to Its Problems* (Oxford: Blackwell, 1968), 125; Helmut H. Koester, 'One Jesus and Four Primitive Gospels', *Harvard Theological Review* 61, no. 2 (1968): 203–47, <https://doi.org/10.1017/S0017816000028005>.

³⁷ Graham Stanton, *Jesus of Nazareth in New Testament Preaching*, Monograph Series - Society for New Testament Studies 27 (Cambridge: Cambridge University Press, 1974), 117.

³⁸ Helen K. Bond, *The First Biography of Jesus: Genre and Meaning in Mark's Gospel* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2020), 24.

evangelia (popř. alespoň jedno z nich)³⁹ jsou aretologie,⁴⁰ memorabilia,⁴¹ nicméně jejich argumenty se nesetkaly s širší pozitivní odezvou. V 70. letech 20. století proti Bultmannovi a *sui generis* pohledu vystoupil Charles H. Talbert,⁴² který jako jeden z prvních badatelů explicitně zasadil evangelia do kontextu antických životopisů.⁴³ Talbert definoval antický životopis jako „dílo, jež se primárně zajímá o podstatu (φύσις, ἦθος) vybrané osobnosti, přičemž její vztah k různým historickým událostem je zobrazen pouze pokud odhaluje její podstatu.“⁴⁴

Talbertovy závěry byly vesměs přijaty pozitivně, byť se našli jejich kritici. Někteří Talbertovy závěry odmítli úplně, a nadále prosazovali, že evangelia jsou žánrem *sui generis*, byť mnoho konstruktivních protiargumentů nenabídli, jiní byli kritičtí zejména k jeho typologii antického životopisu,⁴⁵ absenci literární teorie⁴⁶

³⁹ V případě Janova evangelia se již od konce 60. let 20. století rozšířilo vlivem J. Louise Martyna pojetí, dle kterého je Janovo evangelium tzv. dvou-úrovňovým dramatem.

⁴⁰ S takovým pojetím pracoval na počátku 20. století např. Richard Reitzenstein. V 60. a 70. letech 20. století byli zastánci uvedené interpretace především badatelé, kteří nebyli primárně novozákonníci, jako např. Hadas Moses, Morton Smith a Jonathan Z. Smith. Hadas s M. Smithem definovali aretologii jako „a formal account of the remarkable career of an impressive teacher that was used as a basis for moral instruction“. Moses Hadas and Morton Smith, *Heroes and Gods: Spiritual Biographies in Antiquity*, Essay Index Reprint Series (Freeport: Books for Libraries Press, 1970), 3; Morton Smith, 'Prolegomena to a Discussion of Aretologies, Divine Men, the Gospels and Jesus', *Journal of Biblical Literature* 90, no. 2 (1971): 174–99, <https://doi.org/10.2307/3263759>; Patricia Cox, *Biography in Late Antiquity: A Quest for the Holy Man*, The Transformation of the Classical Heritage 5 (Berkeley: University of California Press, 1983), 46, 51.

⁴¹ Vernon K. Robbins, *Jesus the Teacher: A Socio-Rhetorical Interpretation of Mark* (Minneapolis: Fortress Press, 1992), 60–69.

⁴² Ve stejné době byl mj. přetištěn původní text Votawa. Clyde Weber Votaw, *The Gospels and Contemporary Biographies in the Greco-Roman World* (Minneapolis: Fortress Press, 1970).

⁴³ Charles H. Talbert, *What Is a Gospel? The Genre of the Canonical Gospels* (Macon: Mercer University Press, 1985); Charles H. Talbert and Richard A. Burridge, 'What Are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography', *Journal of Biblical Literature* 112, no. 4 (1993): 714, <https://doi.org/10.2307/3267416>; Charles H. Talbert, 'Once Again: Gospel Genre', *Semeia* 43 (1988): 53; Charles H. Talbert, *Literary Patterns, Theological Themes, and the Genre of Luke-Acts*, Monograph Series - Society of Biblical Literature 20 (Cambridge: Society of Biblical Literature ; distributed by Scholars' Press, 1975).

⁴⁴ Talbert, 'Once Again', 55–56; Talbert, *What Is a Gospel?*, 16. David P. Moessner kritizuje Talberta zejména za vágně vymezenou „podstatu“ osobnosti a tvrdí, že evangelia (zejména Lukáš) se soustředí spíš na Boha než na člověka, a že jsou spíš historiografiemi. David P. Moessner, 'And Once Again: What Sort of Essence? A Response to Charles Talbert', *Semeia* 43 (1988): 53–74.

⁴⁵ Protože Talbert svou typologii nepovažoval za nějaké definitivní rozřídění, nýbrž za utilitární konstrukt, je taková kritika dle mého názoru nespravedlivá. („Such a system of classification is, of course, ex post facto, purely descriptive. Its value lies solely in its utility. System of classification, however, can obscure as well enlighten. It is, therefore, often useful to try new ways of organization to see if they can shed any additional light on the same subject matter“). Talbert, *What Is a Gospel?*, 93.

⁴⁶ Talbert se ve své práci nezabývá tím, jak přesně identifikovat žánr konkrétního textu, za což jej kritizuje zejména Shuler a Burridge. Philip L. Shuler, *A Genre for the Gospels: The Biographical Character of Matthew* (Philadelphia: Fortress Press, 1982), 21; Richard A. Burridge, *What Are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography* (Waco: Baylor University Press, 2018), 80–83.

a interpretaci primárního materiálu.⁴⁷

Talbertovy názory se tak sice staly předmětem kritických diskusí, nicméně stály u zrodu konsenzu.⁴⁸ O jeho prosazení se značnou mírou zasloužil Richard Burridge v knize, která měla původně být kritickým odmítnutím Talbertova pojetí. Jeho pojednání *What are the Gospels* se stalo nejrecipovanějším textem k žánru kanonických evangelií. Stojí přitom za pozornost, že Talbert ve své reakci na Burridgeho napsal, že jeho dílo by mělo umlčet veškeré pochyby o životopisném charakteru evangelií, přičemž jeho slova se víceméně naplnila.⁴⁹ Kromě toho, že Burridgeho text zásadní mírou přispěl k utvoření současného konsenzu v novo-zákonním bádání,⁵⁰ jsou jeho závěry přijímány v klasických studiích.⁵¹ Když vyšla první edice jeho knihy, klasický filolog Timothy E. Duff napsal, že je určená spíše pro biblisty než filology, protože ti o klasifikaci evangelií jako životopisů nepochybují.⁵²

⁴⁷ Nejdelší dobová kritika je z pera Auneho, který Talberta napadá za to, že nečerpá z některých děl klasických filologů (André-Jean Festugiere, Walter Burkert, William K. Guthrie), a že je jeho argumentace plná zjednodušení a falešných předpokladů, byť žádné konkrétní neuvádí. Aune rovněž napadá Talbertovo pojetí „mýtu o nesmrtelnosti“ a částečně jeho typologii životopisů. Kromě toho mu vyčítá, že se zabýval pouze Bultmannovými argumenty, nikoliv argumenty Schmidta, který je autorem delšího pojednání, a nevymezil se tak proti argumentům, jako je anonymní autorství evangelií a jejich nízká literární úroveň. David E. Aune, 'The Problem of the Genre of the Gospels: A Critique of C. H. Talbert's What Is a Gospel?', in *Gospel Perspective*, eds. Richard France and David Wenham, vol. 2 (Sheffield: JSOT Press, 1981), 16–17.

⁴⁸ Talbert samozřejmě nebyl jediným badatelem, který prosazoval pojetí, že kanonická evangelia jsou životopisy, nicméně jeho práce byla nejčastěji diskutována. Ve 20. století byl stejného názoru např. Philip Shuler, který žánru synoptických evangelií věnoval doktorskou práci obhájenou v roce 1975, a který se později zabýval Matoušovým evangeliem. Ačkoliv se Janově evangeliu nikdy explicitně v delším rozsahu nevěnoval, toto evangelium je dle Shulera též životopisem. Shuler, *A Genre for the Gospels*; Philip L. Shuler, 'The Synoptic Gospels and the Problem of Genre' (Hamilton, Ontario, McMaster University, 1976). V německojazyčném prostředí prosazoval interpretaci evangelií jako životopisů Cancik, 'Die Gattung Evangelium: Das Evangelium Markus Im Rahmen Der Antiken Historiographie'; Cancik, 'Bios Und Logos: Formengeschichtliche Untersuchungen Zu Lukians Demonax'; Klaus Berger, *Formgeschichte Des Neuen Testaments* (Heidelberg: Quelle & Meyer, 1984), 246–57.

⁴⁹ „This volume ought to end any legitimate denials of the canonical Gospels' biographical character. It has made its case.“ Charles H. Talbert, review of *What Are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography*, by Richard A. Burridge, *Journal of Biblical Literature* 112, no. 4 (1993): 714–15.

⁵⁰ Na Burridgeho odkazuje i konzervativní Petr Pokorný, ačkoliv jeho pojetí antického životopisu je v mnoha ohledech zavádějící a nekonzistentní, když kombinuje moderní charakteristiky životopisu s dobovými charakteristikami a dezinterpretuje klasické filology jako je Dihle. Petr Pokorný, *Od evangelia k evangeliím: dějiny, teologie a působení biblického výrazu 'evangelium'*, Edice Společnost 16 (Praha: Academia, 2016), 109.

⁵¹ Viz např. Tim Duff, 'The Gospels - R. A. Burridge: What Are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography', *The Classical Review* 46, no. 2 (1996): 265–66, <https://doi.org/10.1093/cr/46.2.265>; Talbert, 'Review of What Are the Gospels?'; Pelling, 'Biography, Greek'.

⁵² Duff, 'The Gospels - R. A. Burridge', 265.

3.3 Burridge

Burridge na rozdíl od svých předchůdců hojně čerpá z literárních věd, zejména z Alastaira Fowlera. Žánr definuje jako skupinu literárních děl, které sdílí historický původ a formální a obsahové charakteristiky.⁵³ Burridge tak s žánrem npracuje jako s ahistorickým vzorcem, ale naopak zdůrazňuje jeho kontextuální proměnlivost.⁵⁴ Pro Burridgeho je důležité, že žánr nepředstavuje abstraktní vědeckou klasifikaci, ale ovlivňuje interpretaci a recepci daného textu, neboť představuje normu, která řídí očekávání čtenáře (set of expectations). O žánru proto píše jako o smlouvě (contract) mezi čtenářem a autorem, která je signalizována 19 charakteristikami, které lze roztrdit do následujících čtyř skupin.⁵⁵

- A. Úvodní prvky textu:
 - 1) název,
 - 2) úvodní slova a předmluva
- B. Předmět textu, který vychází z:
 - 3) množství sloves s ním spojených a z
 - 4) prostoru mu věnovanému
- C. Vnější prvky:
 - 5) způsob prezentace,⁵⁶
 - 6) délka,⁵⁷
 - 7) struktura,⁵⁸
 - 8) škála zaměření,
 - 9) literární jednotky,
 - 10) použité prameny,
 - 11) metrum,
 - 12) způsoby charakterizace

⁵³ Burridge, *What Are the Gospels?*, 40.

⁵⁴ Burridge, 43.

⁵⁵ Burridge je v současnosti kritizován např. Andrew W. Pittsem, který mu vyčítá, že ignoruje studium nepodobnosti a pracuje s jedním kritériem nepodobnosti, a sice s množstvím sloves, které se týkají protagonisty. Jak uvádím níže, Burridge pracuje celkově s 19 charakteristikami, které považuje za ústřední pro životopis, nikoliv s jednou, přičemž jakékoliv rozdíly, které mohou být mezi dvěma texty a které se neobjevují ve výčtu 19 charakteristik, nejsou dle něj podstatné. Pitts, 'The Fowler Fallacy: Biography, History, and the Genre of Luke-Acts', *Journal of Biblical Literature* 139, no. 2 (2020): 341, <https://doi.org/10.15699/jbl.1392.2020.6>.

⁵⁶ Způsobem ztvárnění Burridge míní, zda byl text zamýšlen pro ústní prezentaci nebo jako psaný text, dále zda je text psaný v próze nebo ve verši a v jakém hlase/hlasech. Burridge, *What Are the Gospels?*, 113.

⁵⁷ Burridge rozlišuje mezi dlouhými žánry (historiografie, epos, některé filosofické texty), které mají rozpětí zhruba 50 až 200 tisíc slovy a středně dlouhými žánry (historická monografie, romance/novela, delší promluvy, životopisy), které mají okolo 10 až 20 tisíce slov. Kratší žánry neuvádí. Burridge, 113–14.

⁵⁸ Zatímco některé žánry mají svou specifickou strukturu (např. řecká tragédie), jiné žánry mohou strukturu sdílet — eposy, historiografie např. mohou být kontinuální chronologické příběhy. Burridge, 115.

D. Vnitřní prvky:

- 13) zasazení,
- 14) témata/motivy,
- 15) styl,⁵⁹
- 16) nálada nebo atmosféra,
- 17) kvalita ztvárnění,
- 18) společenský kontext a příležitost,
- 19) autorský záměr⁶⁰

Při analýze antického životopisu se BurrIDGE řídí výše uvedenými charakteristikami, které sleduje v předem vybraných deseti textech, z nichž pět bylo sepsáno v době před kanonickými evangelií (*Euagoras* od Ísokrata, *Agésilas* od Xenofóna, *Satyrus* od Eurípida, *Atticus* od Cornelia Nepoty, *Život Mojžíše* od Filóna) a pět v pozdější době (*Agricola* od Tacita, *Cato mladší* od Plútarcha, *Životy císařů* od Suetonia, *Démonax* od Lúkiána, *Apollónion z Tyany* od Filostrata).⁶¹ Na základě analýzy těchto textů BurrIDGE dospívá k závěru, že životopisy představují prózu střední délky, jejich struktura je víceméně lineárně chronologická, začínají buď narozením jedince, či počátkem jeho veřejné kariéry a končí jeho smrtí. Tento rámeček je vyplněn relevantním materiálem, jako jsou např. anekdoty, příběhy, promluvy, výroky, a většina tohoto materiálu úzce souvisí s protagonistou. Je to úzké zaměření na konkrétní postavu, které tyto texty spojuje, a které je vyjádřeno v názvu díla, v úvodních větách, a především množstvím sloves nebo prostoru, který se vztahuje k této osobě.⁶²

Kanonická evangelia nejsou dle BurrIDGEho od výše uvedeného popisu antického životopisu nijak odlišná. Již v úvodních větách je zmíněno protagonisto jméno (Ježíš), byť Lukáš se rozhodl svůj text začít formální předmlouvou, a představení Ježíše je tak pouze krátce oddáleno, přičemž k Ježíši se váže většina sloves v textu (je buď jejich podnětem, nebo je sám pronáší). Fakt, že v evangeliích nenalezneme zhruba prvních 30 let Ježíšova života, není v kontextu antických životopisů zarážející, protože zaměření se na dobu veřejného působení protagonisty bylo běžné, a stejně tak není překvapivé množství prostoru věnovaného popisu Ježíšovy smrti. Popis smrti hlavního protagonisty často tvořil (s ohledem na délku celku) důležitou část textu — poslední dny a smrt hlavní postavy tvoří např. 17% Plútarchova textu, 15% Nepotova textu, 10% textu Tacita, 26% Filostrata, 19%

⁵⁹ BurrIDGE rozlišuje mezi vysokým, středním a malým stylem, přičemž kritérium stylu je slovník nebo např. typ postav, které se v textu objevují. BurrIDGE, 119.

⁶⁰ BurrIDGE, 107.

⁶¹ BurrIDGEovi je vyčítána cirkularita definice, definice jsou však ze své podstaty cirkulární.

⁶² BurrIDGE, *What Are the Gospels?*, 235.

Markova, 15% Matoušova a Lukášova. Evangelia se neodlišují od jiných antických životopisů ani ve vnějších charakteristikách — jsou střední délky, mají chronologický rámec vyplněný tematickým materiálem, jako jsou promluvy, výroky a činy. Evangelisté byli přitom ve výběru materiálu selektivní a podrobili jej vlastní redakci.⁶³

Jestliže klíčem k interpretaci jakéhokoliv textu je dle Burridgeho jeho žánr a evangelia jsou životopisy, mají dle něj být interpretována na pozadí svého předmětu — Ježíše z Nazareta. Proto Burridge přeneseně o evangeliích tvrdí, že představují christologii v narativní formě.⁶⁴ Nelze je tudíž číst a interpretovat jako texty, které primárně pojednávají o nějaké komunitě a hledat v jednotlivých pasážích odraz různých problémů, které měla komunita zažívat. Naopak je nutné každou pasáž, perikopu a verš číst ve světle jejich žánru — tedy jako příběh, ve kterém je prezentováno autorovo pochopení Ježíše. Takovou interpretaci Burridge demonstruje na Markově ztvárnění Ježíšových učedníků, kterým chybí víra, přičemž dle něj tyto pasáže (stejně jako jiné) nevypravují primárně o učednících, ale o Ježíšovi, který je ztvárněn jako ten, komu je obtížné rozumět a následovat jej.

Burridgeho práce představuje milník v dějinách bádání, a ačkoliv od roku 1992 vyšla ve třech vydáních, stále trpí nedostatky. Ty částečně plynou ze systematického řazení textu, které dává vyniknout tomu, že je Burridgeho analýza často povrchní — na 28 stránkách se věnuje 19 charakteristikami životopisů v synoptických⁶⁵ a analýze Jana věnuje 19 stránek.⁶⁶ Přísně komparativní zaměření knihy a důraz na literární rozměr žánru (navzdory tomu, že Burridge si je vědom jeho sociální povahy) pak zastiňuje sociální rozměr žánru antického životopisu.

V novozákonním bádání byla Burridgeho práce nejprve přijata ve výzkumu nejranější recepce evangelií a jejich předpokládaného čtenáře/posluchače a his toricity, a až v posledních letech vycházejí publikace, které se explicitně zabývají žánrem evangelií a konzistentně je tak interpretují.

4.1 Reakce na Burridge

4.1 Žánr a recepce

První skupina badatelů reprezentovaná Richardem Bauckhamem a jeho doktorandy Edwardem Klinkem III. a Justinem M. Smithem⁶⁷ se zabývá především vztahem mezi žánrem evangelií a otázkou, pro koho byla evangelia sepsána; byla sepsána

⁶³ Burridge, 189–99.

⁶⁴ Burridge, 289.

⁶⁵ Burridge, 185–212.

⁶⁶ Burridge, 213–32.

⁶⁷ Protože Bauckham odešel do důchodu, Smith doktorát dokončil pod vedením Bruceho Longeneckera.

pro místní konkrétní komunity (matoušovskou, janovskou, ...), anebo byla sepsána se záměrem, že budou kolovat po místních církvích, a že je jejich předpokládaný recipient neurčitý? Jak jsem výše uvedla, dle Burridgeho je žánr textu podstatný pro pochopení otázky, komu byl text určen, přičemž autoři životopisů dle něj zřídka psali pro uzavřené skupiny nebo komunity. Bauckham, Klink a Smith v tomto ohledu s Burridgem souhlasí, tvrdí, že evangelia byla sepsána „pro všechny křesťany“ a tuto tezi různými způsoby rozvíjejí a podepírají.⁶⁸ Bauckham navazuje na Burridgeho již ve svém programovém textu z roku 1998,⁶⁹ v němž vystupuje proti zmíněné myšlence, že by kanonická evangelia byla produkty izolovaných komunit, ze kterých se podle některých badatelů mělo skládat rané křesťanství. Bauckham vychází především z již zmíněného žánru evangelia a z vysoké mobility v Římské říši. Neusiluje přitom o homogenizaci křesťanství 1. století, když ukazuje zejména na Pavlovy listy, které svědčí o častých konfliktech — lidských a teologických — a tvrdí, že zvýšená mobilita a časté kontakty mezi místními církvemi přispěly ke konfliktům.

O několik let později na Bauckhama navázal Klink, jenž se rozhodl přezkoušet tuto tezi na Janově evangeliu.⁷⁰ Klink sleduje přítomnost/absenci parentetických komentářů a vysvětlivek v pěti oblastech (osoby, místa, překlady, judaismus a události),⁷¹ a z nich odvozuje, že *Janovo evangelium* bylo sepsáno pro obecné a široké publikum (general or indefinite audience).⁷² Evangelista tak dle Klinka očekával, že jeho publikum bude již dopředu obeznámeno s osobou Ježíše (kterou totiž spíše „vysvětluje“, než „představuje“), Petra a Jana Křtitele, ale již ne s osobou Milovaného učedníka, kterou představuje. Očekávaný čtenář měl rovněž dle Klinka pouze obecné znalosti geografii Izraele, nerozuměl některým Ježíšovým titulům a výrazům v hebrejštině (Mesiáš). Rovněž měl mít obecné povědomí o judaismu, ale neznal jeho dílčí aspekty, jako je např. rituální čistota. Křesťanské rituály a nauka (křest, význam Syna člověka) mu nemusely být vysvětlovány, a stejně tak měl být dopředu obeznámen s „křesťanským příběhem“, přičemž nejpravděpodobněji znal alespoň Marka. Na tomto pozadí Klink tvrdí, že je těžké předpokládat, že by

⁶⁸ Srovnej tvrzení Mary Tolberové: „[T]he Gospel of Mark was not written in response to the problems of a specific, local community but was instead intended, [...] for a wide readership. It was written to individuals, not to group.“ Mary Ann Tolbert, *Sowing the Gospel: Mark's World in Literary-Historical Perspective* (Minneapolis: Fortress Press, 1996), 304.

⁶⁹ Richard Bauckham, 'For Whom Were Gospels Written', in *The Gospels for All Christians: Rethinking the Gospel Audiences*, ed. Richard Bauckham (Grand Rapids: W.B. Eerdmans, 1998), 9–48.

⁷⁰ Edward W. Klink, *The Sheep of the Fold: The Audience and Origin of the Gospel of John* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

⁷¹ Klink, 157.

⁷² Klink, 186.

Jan byl sepsán pro nějakou izolovanou „janovskou“ komunitu“, a spíše očekával širokou cirkulaci svého díla.⁷³

Na závěrech Bauckhama, Burridgeho a Klinka staví taktéž již zmíněný Smith svou monografií *Why Bios? On the Relationship Between Gospel Genre and Implied Audience* z roku 2015.⁷⁴ V této monografii se Smith zajímá především o publikum antických životopisů a kanonických evangelií, a na základě předpokládaného dosahu textu navrhuje typologii životopisů. Smith antické životopisy rozděluje na základě autorova vztahu k hlavnímu protagonistovi (byl mu současníkem, nebo psal o časově vzdálené osobě?) a publika (otevřené/zaměřené).⁷⁵ Kanonická evangelia jsou dle Smitha životopisy o současné osobě pro úzce zaměřené publikum, což však neznamená, že by byla výlučně sepsána pro konkrétní izolované komunity nebo skupinu „stejně smýšlejících“.⁷⁶ Smith totiž zdůrazňuje, že „zaměřené“ životopisy byly sice sepsány primárně pro konkrétní publikum (konkrétní filosofickou školu, náboženství, zastávce/kritiky konkrétní osoby,...), nicméně to neznamená, že neměly sekundární publikum, a tak např. *Život Pythágora* četli rovněž „nepythágorajci“ atp.⁷⁷ Že evangelia byla určena pro sekundární publikum, Smith dokládá přítomností motivu „všem národům“ a tématu „misie“ v kanonických evangeliích. Evangelisté tak dle něj záměrně zvolili žánr antického životopisu, protože byl nevhodnějším nástrojem pro šíření Ježíšových činů a výroků nejširšímu možnému publiku.⁷⁸

Badatelé jako Burridge, Bauckham, Klink a Smith tak význam klasifikace evangelií jakožto antických životopisů spatřují v tom, že není dle nich možné k evangeliím přistupovat jako k nějakému „oknu“ do života komunit, nýbrž je třeba je číst jako texty, které pojednávají o životě Ježíše z Nazaretu.⁷⁹

4.2 Žánr a věrohodnost

Do druhé skupiny badatelů, kteří navazují na závěry Burridgeho, lze zařadit již zmíněného Bauckhama a dále pak Helen K. Bondovou, Craiga S. Keenera a Michaela Liconu, kteří se věnují především vztahu mezi žánrem evangelií a jejich

⁷³ Klink, 182.

⁷⁴ Burridge, Bauckham a Klink jsou dle rejstříku nejcitovanějšími autory Smithovy knihy. Justin Marc Smith, *Why Bios? On the Relationship between Gospel Genre and Implied Audience*, Library of New Testament Studies 518 (London: Bloomsbury, 2015).

⁷⁵ Smith tedy rozlišuje čtyři druhy životopisů: 1) životopis o nesoučasné osobě pro úzce zaměřené publikum; 2) životopis o nesoučasné osobě pro široké publikum; 3) životopis o současné osobě pro úzce zaměřené publikum a 4) životopis o současné osobě pro široké publikum.

⁷⁶ Smith, *Why Bios?*, 204.

⁷⁷ Podobně viz Burridge, *What Are the Gospels?*, 296.

⁷⁸ Burridge, 212.

⁷⁹ Smith, *Why Bios?*, 209.

historicitou. Je to právě Bondová, jež je dle mého názoru autorkou nejvydařenějšího a nejvyváženějšího čtení alespoň jednoho kanonického evangelia (Marka) na pozadí antického životopisu (*The First Biography of Jesus: Genre and Meaning in Mark's Gospel*).⁸⁰ Bondová se vyrovnává s rozšířenými omyly bádání, za které považuje např. názor, že Markovo evangelium je dílem nějaké komunity, že jeho autor byl nevzdělaný a že jeho text je nízké literární úrovni. Bondová čte Marka jako životopis a jako „dokončený produkt“, nepokouší se v něm izolovat různé vrstvy ústní „předmarkovské“ tradice a považuje takovou snahu za nemožnou. Ačkoliv Bondová neodmítá, že by Markovo evangelium obsahovala látku, která by měla původ v orální tradici či v očitém svědectví, je skeptická k možnosti, že by bylo možné ji izolovat od Markovy literární aktivity.⁸¹ Koherentním čtením Markova Ježíše optikou charakterizace postav v antickém životopisu Bondová řeší velké množství (z hlediska bádání) problematických aspektů Markovy teologie či možných použitých pramenů. Jako příklad lze uvést známý problém vztahu mezi Ježíšovým sebeoznačením a tím, jak jej jiní označují. Zatímco Ježíš sám sebe označuje jako „Syn člověka“, druzí jej oslovují jako Syna Božího nebo Mesiáše. Bondová tuto dualitu neinterpretuje jako pozůstatek různých teologických tradic, které by Marek nebyl schopný sloučit, nebo důsledek historického sebepochopení Ježíše, ale naopak ji chápe jako evangelistův způsob ztvárnění Ježíše, který je tak prezentován jako skromný a zdrženlivý, zatímco jiní jej oslavují či vyvyšují.⁸²

Bondová se tak otázce historického Ježíše nevěnuje a zajímá ji spíš obraz historického Ježíše v Markovi, a to, jak mohl být tento obraz vnímán nejranějšími recipienty. Historicita evangelií ve vztahu k jejich žánru je ústřední zejména pro Bauckhama a Keenera. Ve své studii z roku 2007 si Bauckham všímá, že Janovo evangelium se se svým důrazem na topografické a chronologické detaily mnohem více blíží k historiografickým ideálům a životopisům veřejných osob než synoptická evangelia, která stejně jako jiné životopisy filosofů a učitelů neobsahují přesné topografické a chronologické údaje.⁸³ Zatímco Jan uvádí přibližně stejné množství geografických lokalit jako synoptici,⁸⁴ polovina jím uváděných lokalit je ojedinělá, zatímco v Janovi čtenář neustále ví, kde se Ježíš nachází (Betsaida, Káně Galilej-

⁸⁰ Bond, *The First Biography of Jesus*.

⁸¹ Bond, 109.

⁸² Bond, 142–47.

⁸³ Paul N. Anderson, 'Aspects of Historicity in the Gospel of John: Implications for Investigations of Jesus and Archaeology', in *Jesus and Archaeology*, ed. James H. Charlesworth (Grand Rapids: Eerdmans, 2016), 587–618.

⁸⁴ Richard Bauckham, 'Historiographical Characteristics of the Gospel of John', in *The Testimony of the Beloved Disciple: Narrative, History, and Theology in the Gospel of John*, ed. Richard Bauckham (Grand Rapids: Baker Academic, 2007), 93–112.

ská), v synoptických se čtenář dozvídá pouze velice obecné informace („nějaká vesnice“, Lk 10,38; 11,1 atp.). Stejně je tomu v případě chronologie, neb v Janovi jsou jednotlivé události mnohem přesněji časově určeny než v synoptících. Kromě chronologie a topografie se Bauckham věnuje dalším historiografickým prvkům, a sice Janově selektivitě, přítomnosti parentezí a důrazu na očitě svědectví. Dochází tak k závěru, že v kontextu literární kultury 1. století Janovo evangelium vykazuje více historiografických charakteristik než synoptici. Co však Bauckham neřeší — a jedná se o poměrně zásadní charakteristiku řeckých historiografických textů a historických životopisů — je, že autoři těchto textů odkazují na různé dochované verze událostí anebo svá tvrzení různě relativizují (bylo to asi takto, ...). V evangeliích však relativizaci zobrazených událostí anebo odkazy na různé verze nenajdeme, a tím se blíží buď fiktivním životopisům nebo eposům, jejichž autoři si nárokovali autoritu absolutní a status prostředníka od nějakého nadlidského agenta (např. múzy).

Keener je dalším badatelem, který se zabývá vztahem mezi životopisy a evangelií. Zatímco ve svých starších komentářích k evangeliím navazuje především na Burridgeho,⁸⁵ v novějších textech už rozvíjí vlastní pojetí, které je na Burridgovi nezávislé, a které se v několika aspektech odlišuje.⁸⁶ Z Keenerových posledních textů je nutné uvést především monografii *Christobiography: Memory, History and the Reliability of the Gospels*, v níž se Keener detailně zabývá antickými životopisy a evangelií. Jestliže jsem uvedla, že Burridgeho monografie neobsahuje příliš detailů a je spíš povrchní, o Keenerově knize lze říct pravý opak — je detailně historicky zaměřená, ale postrádá systematické vymezení žánrů a sleduje především historický vývoj žánru životopisu, do kterého jsou situována kanonická evangelia. Keener se příliš nezajímá o vztah mezi žánrem a strukturou/formou konkrétních děl, a má tendenci vymezovat žánr na základě jeho historicity a kompoziční praxe, což je v kontextu moderního bádání atypické (viz níže). Jako životopis označuje „narrativ o životě existující osobnosti, popř. o konkrétní fázi jejího života“,⁸⁷ který je narozdíl od novel historický a používá prameny k zobrazení vybrané osoby.⁸⁸ Za antické životopisy Keener považuje texty Plútarcha, Suetonia, Cornelia Nepoty

⁸⁵ Keenerův komentář z roku 1997 k Matoušovi byl jedním z prvních komentářů, který obsahoval podkapitolu „Matouš jako životopis“. Craig S. Keener, *A Commentary on the Gospel of Matthew* (Grand Rapids: W.B. Eerdmans, 1999), 16–24; Craig S. Keener, *The Gospel of Matthew: A Socio-Rhetorical Commentary* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2009), xxv–l.

⁸⁶ Craig S. Keener, *Christobiography: Memory, History, and the Reliability of the Gospels* (Grand Rapids: Eerdmans, 2019). K problémům viz např. Magdalena Vytačilová, 'Christobiography: Memory, History, and the Reliability of the Gospels by C. S. Keener', *Neotestamentica* 55, no. 2 (2021): 523–32, <https://doi.org/10.1353/neo.2021.0025>.

⁸⁷ Keener, *Christobiography*, 37.

⁸⁸ Keener, 40.

a kanonická evangelia, zatímco texty jako *Život Aisópa*, *Alexandrovu romanci*, *Život Apollónia* považuje za novely, protože nejsou dle něj historicky věrohodné. Intencí Keenerova textu je ukázat, že v době, ve které byla sepsána evangelia, byly životopisy věrohodné, a evangelia tak obsahují důležité historické jádro.⁸⁹

Keenerova práce s žánrem životopisu, která je ústřední pro jeho monografii, je však její slabinou. Keener má apologetické tendence, podceňuje výzkum textů jako je *Život Aisópa*, *Alexandrova romance* atp., které jsou v současném bádání již běžně tematizovány jako životopisy, přičemž vyloučení těchto — dle Keenera nevěrohodných — textů z kategorie životopisu, má učinit samotnou kategorii věrohodnou. Za zvláštní, a především problematický způsob argumentace považuji to, že Keener víceméně životopisce prezentuje jako ty, kteří by záměrně do textu nevložíli nějaké omyly, zatímco o novelistech píše jako o těch, kteří záměrně mystifikují. Z jeho textu lze obecně usoudit, že to, co by jiní badatelé označili za špatnou historiografii (ale přesto historiografii), by Keener považoval za doklad novely.

Jeden z centrálních Keenerových argumentů ve prospěch myšlenky, že evangelia jsou věrohodná, je založen na porovnání životopisů Othona od Plútarcha, Suetonia a Tacita a jejich práci s prameny. Ačkoliv se tyto životopisy od sebe odlišují, liší se od dle Keenera v akceptovatelné normě. Tuto normu chápe Keener jako dobově podmíněnou a očekává proto, že se jí evangelisté drželi. Porovnání kompoziční praxe Plútarcha a evangelistů je centrální taktéž pro Liconu, Keenerova doktoranda, který považuje rozdíly mezi synoptiky za důsledek antické kompoziční praxe.⁹⁰ Ačkoliv nepopírám, že by evangelisté měli vycházet z typické kompoziční praxe své doby, je samozřejmě otázkou, proč by měla typická kompoziční praxe, která implikuje parafrázování pramenů, uspořádání látky atp., současně implikovat samotnou historicitu. I historicky nepřesné prameny lze zpracovat typickou kompoziční praxí, což z výsledného díla neudělá historicky věrné dílo. Kromě toho je však tato analýza problematická z toho důvodu, že pro životopisy císařů z císařské doby je typický nedostatek pramenů. Během trvání Římské republiky různé záležitosti projednával senát a byly veřejnosti známé, a bylo tak možné v lepší míře ověřovat různé verze různých událostí. V době císařství velké množství politických

⁸⁹ Věrohodnost evangelií Keener mj. odvozuje z toho, že Ježíš byl učitel a měl učedníky, kteří jeho učení často opakovali (např. během misie), čímž si je vštěpovali do paměti. Na základě recepce výzkumů paměti pak tvrdí, že pokud si jedinec/komunita pamatují nějakou událost zhruba šest let po tom, co se odehrála, jsou vzpomínky na ni stabilní několik desetiletí. Keener, 400.

⁹⁰ Michael Licona, 'Are the Gospels "Historically Reliable"? A Focused Comparison of Suetonius's Life of Augustus and the Gospel of Mark', *Religions* 10, no. 3 (2019): 148, <https://doi.org/10.3390/rel10030148>; Mike Licona, *Why Are There Differences in the Gospels? What We Can Learn from Ancient Biography* (New York: Oxford University Press, 2017).

událostí, které se týkaly císaře, nebylo možné ověřit, a kromě toho byla touha spíš aranžovat materiál, tak aby byl potěšen císař než naplňovat kritéria historicity.⁹¹

5 Šedá zóna konsenzu

Ačkoliv jsem v průběhu textu opakovala, že je již běžné hovořit o kanonických evangeliích jako o antických životopisech, situace je komplikovanější a současný konsenzus novozákonního bádání bychom mohli spíš přirovnat k Schrödingerově kočce. Na jednu stranu je totiž možné hovořit o existenci konsenzu, ale současně i o jeho neexistenci. Ti, kteří tematizují žánr kanonických evangelií a uvědomují si jeho hermeneutickou důležitost, považují klasifikaci evangelií jako životopisů za samozřejmou a téměř bez výhrad se na ní shodnou. Současně ale velké množství badatelů „pouze“ přitakává myšlence, že evangelia jsou životopisy a chápe toto označení jako otázku pouhé klasifikace bez hlubších důsledků, a při jejich interpretaci se pak tato klasifikace nijak nepromítá.⁹² Interpretace evangelií jako antických životopisů je relevantní např. pro tematizaci společenského postavení raných křesťanů, vztah mezi evangelií a raně křesťanskou praxí (každodenní a rituální), synoptický problém anebo pro bádání o historickém Ježíši a problém literární reprezentace a pro otázku, proč byla evangelia sepsána. Níže se zabývám dvěma posledními tématy.

5.1 Bádání o historickém Ježíši

Ač v posledních letech bádání o historickém Ježíši prochází změnou paradigmatu, jež zahrnuje zvýšenou reflexi metod studia, nelze napsat, že by se reflexe žánru evangelií promítala do výzkumu. Dříve populární kritéria autenticity jsou nyní zpochybňována⁹³ a na místo nich vstupuje do popředí pojetí, že autenticita není možná, protože jako badatelé jsme vždy již konfrontováni s nějakou interpretací Ježíše, resp. se *vzpomínkou* na historického Ježíše, nikoliv s *autentickým* historickým Ježíšem (proto současnému bádání dominují aplikace teorií paměti). S tím se pojí fakt, že tato vzpomínka na Ježíše je vždy fixována v nějakém médiu (v evangeliích, v listech), které je badatelům v podstatě jediným prostředkem výzkumu, nicméně toto médium není předmětem většinového výzkumu, což považuji za zvláštní. Běžně se tak setkáme s badateli, kteří sice označují evangelia za antické životopisy, ale do své interpretace tento poznatek nepromítají.

⁹¹ Viz např. John Marincola, *Authority and Tradition in Ancient Historiography* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 88–89.

⁹² Podobně i Bondová píše „what might be thought to be one of the most spectacular discoveries in recent years seems to have fallen rather flat. [T]he rich potential of situating the gospels within Greek bios literature seems to have remained largely untapped“. Bond, *The First Biography of Jesus*, 36.

⁹³ V současnosti usiluje o rehabilitaci kritérií autenticity jakožto relevantní historiografické metodě např. Gerd Theissen, Dagmar Winter či Anthony Le Donne.

Německý novozákoník Jens Schröter např. ve své publikaci s názvem *From Jesus to the New Testament*,⁹⁴ která obsahuje podkapitoly „On the Historicity of the Gospels“ nebo „Luke as Historiographer“ neodkazuje ani jednou na Burridgeho, na Talberta třikrát a to velice marginálně, a píše jednoduše o „životopisném charakteru“⁹⁵ evangelií nebo o „životopisném příběhu“.⁹⁶ Jeho prací obecně prostupuje tón starých kritiků forem, kteří se spíš zajímali o dílčí jednotky textu a jejich žánr než o žánr celého díla a dílo jako celek.

Podobně k evangeliím přistupuje Chris Keith, který patří k jedním z nejhlasi-
tějších zastánců aplikace teorií paměti na evangelia v současném bádání, a který je přesvědčený, že ve výzkumu historického Ježíše není možné vycházet z různých domnělých izolovaných kusů jednotek tradice, nýbrž je třeba studovat už raně křesťanskou interpretaci Ježíše, která implikuje studium evangelií jakožto celků.⁹⁷ Izolované kusy tradice tak nelze zkoumat perspektivou autenticity, protože jednotka tradice vždy předpokládá nějaký rámec, resp. je jím již ovlivněna — jak z literárního hlediska, tak z hlediska lidské paměti a interpretace. Ač je taková tendence rozhodně pozitivní, Keith se ve své publikaci *The Gospel as Manuscript: An Early History of the Jesus Tradition Material Artifact*⁹⁸ sice zabývá textualizací nejranější ježíšovské tradice, ale žánr evangelií ignoruje jako kdyby v posledních 30 letech neproběhla žádná rozsáhlá diskuse a marginálně zmiňuje, že Marek vytvořil nový žánr.⁹⁹

Pozice Keitha a Schrötera není ojedinělá a nalezneme ji ve většině textů badatelů, kteří nějakým způsobem reflektují dějiny bádání či problémy současného bádání o Ježíši (např. Anthony Le Donne, James G. Crossley, Tobias Hägerland)¹⁰⁰ anebo v textech badatelů, kteří rekonstruují historického Ježíše (např. Dale Allison, Martin Hengel, Brant Pitre, Tucker Ferda). Jediné pozitivum může být fakt, že evangelia jsou alespoň čtena historicky, a nikoliv jako doklad o problémech raně křesťanských komunit. Literární rozměr evangelií však řešen není. Ten je přítom

⁹⁴ Jens Schröter, *From Jesus to the New Testament: Early Christian Theology and the Origin of the New Testament Canon*, Baylor-Mohr Siebeck Studies in Early Christianity (Waco: Baylor University Press, 2013).

⁹⁵ Schröter, 208.

⁹⁶ Schröter, 296.

⁹⁷ Chris Keith, 'The Narratives of the Gospels and the Historical Jesus: Current Debates, Prior Debates and the Goal of Historical Jesus Research', *Journal for the Study of the New Testament* 38, no. 4 (2016): 449.

⁹⁸ Chris Keith, *The Gospel as Manuscript: An Early History of the Jesus Tradition as Material Artifact* (New York, NY: Oxford University Press, 2020).

⁹⁹ Keith, 78.

¹⁰⁰ James Crossley, "Writing about the Historical Jesus: Historical Explanation and 'the Big Why Questions', or Antiquarian Empiricism and Victorian Tomes?", in *Journal for the Study of the Historical Jesus* 7, no. 1 (2009), no. 1, 63–90; Anthony Le Donne, 'The Third Quest in Retrospect', in *Journal for the Study of the Historical Jesus* 14, no. 1 (2016), 1–5.

důležitý z několika důvodů — antické životopisy značně problematizují výzkum sebezpochopení protagonisty, neb charakter je běžně ztvárněn technikou „komprese“, v níž vystupuje jedna důležitá vlastnost jedince do popředí na úkor jeho (v životě) dynamické osobnosti.¹⁰¹ Takto „zploštěle“ zobrazený jedinec je ztvárněn na základě již existujících literárních, mytologických, historických nebo společensky rozpoznatelných typů za účelem dosažení autenticity a důvěryhodnosti.¹⁰² Životopisy rovněž běžně neobsahovaly popis dětství hlavního protagonisty z důvodu, že mu nebyl přisuzován význam pro pochopení dospělého života jedince, což se projevovalo v nedostatku pramenů, z nichž mohl autor čerpat.¹⁰³ Obsahují-li životopisy popis dětství, jsou tyto popisy z hlediska historicity problematické, protože typickou reakcí životopisců na absenci materiálu bylo použití/vytvoření fiktivních anekdot, se kterými životopisci „kreativně rekonstruovali“/dedukovali¹⁰⁴ rané fáze života jedince, a promítali zpětně jeho osobnost do ranějších fází života. Životopisci pak měli na rozdíl od historiografů větší volnost v uspořádání své látky, kterou často přeorganizovali nebo přestrukturovali kvůli zamýšlenému literárnímu efektu. Ukázkovým příkladem možné chronologické dislokace v literární kompozici evangelií může být perikopa o vyhnání z Chrámu, která je v synoptických evangeliích umístěna na konci Ježíšova působení, zatímco v Janově evangeliu je na počátku Ježíšova působení.

5.2 Důvod sepsání

Fakt, že se Marek rozhodl psát o působení historického Ježíše a zvolil *žánr životopisu*, není ničím neobvyklým na pozadí řecko-římského kontextu, zatímco na pozadí židovského a tehdejšího křesťanského kontextu je atypický. Otázka, proč Marek sepsal své „evangelium“, je s trochou nadsázky stará jako bádání samo, a i student bakalářského studia si jistě vybaví různé odpovědi, které mají většinou společného jmenovatele — trauma. Marek sepsal své evangelium jako reakci na trauma zapříčiněné pádem Chrámu¹⁰⁵ nebo smrtí první generace křesťanských tradentů atp. Na první odpověď lze namítnout, jak pád Chrámu souvisí s *živo-*

¹⁰¹ „Compression underlies the distortion behind both flatness and the synecdoche: just as the whole gets filtered through the essential part, so the full person is squeezed into the flat character, a flatness motivated and sustained by the characteristic that gets derived from the individual only to subsume“. Alex Woloch, *The One vs. the Many: Minor Characters and the Space of the Protagonist in the Novel* (Princeton: Princeton University Press, 2003), 69.

¹⁰² Woloch, 9.

¹⁰³ Christopher Pelling, *Plutarch and History: Eighteen Studies* (Swansea: The Classical Press of Wales, 2011), 238–88, 288.

¹⁰⁴ Pelling, 154, 308–9.

¹⁰⁵ Werner H. Kelber, *Mark's Story of Jesus* (Philadelphia: Fortress Press, 1979), 13–14; James R. Edwards, *The Gospel According to Mark* (Nottingham: Apollos, 2018), 9.

topisem Ježíše, zatímco na druhou otázku lze namítnout, proč Marek explicitně nezmiňuje a necituje ani jednoho svědka jako svůj pramen, a proč se vůbec rozhodl sepsat kontinuální vyprávění (životopis) spíše než sbírku různých testimonií.¹⁰⁶ Pojetí, že Marek psal v reakci na smrt první generace křesťanů, má přitom v bádání velké množství zastánců (jmenovitě lze uvést Ch. Keitha, Alana Kirka nebo S. Hübenthalovou),¹⁰⁷ kteří svá tvrzení podpírají zejména Janem Assmannem a jeho *traditionsbruch* teorií. Assmann na pozadí této teorie vysvětluje přechod z ústní tradice, která je dle něj centrem komunikativní paměti, do psané podoby tradice, která je nositelem kulturní paměti. K tomuto přechodu má docházet právě kvůli různým traumatům, a slouží různým komunitám jako prostředek s nímž se mohou s traumaty vyrovnat. Uchopení *Marka* jako způsob vyrovnání se s traumatem (a binární rozlišení ústní tradice/komunikativní paměť a psaná tradice/kulturní paměť) je však problematické a redukcionistické, protože tradici redukuje pouze na život historického Ježíše, a ačkoliv je jistě důležité se ptát, proč Marek napsal nějaký text, ignoruje takové tázání jeho literární rozměr jako kdyby sepsání tradice o Ježíšovi automaticky implikovalo sepsání životopisu.¹⁰⁸ Evidentní to je zejména v případě židovství, ve kterém jediný doklad židovských životopisů představují Filónovy texty, přičemž Filón původně pro svá díla zvolil žánr systematických komentářů a až po přesunu z Alexandrie do Říma intencionálně začal používat životopisy.¹⁰⁹ Filón se tak k psaní životopisů neuchýlil v Alexandrii, kde se nacházela početná židovská diaspora a je doložena bohatá židovská literární produkce, ale v Římě, ve kterém byly podmínky jiné, a ve kterém cílil na nežidovské publikum. Ze strany Filóna se tak jednalo o významný literární krok a posun,¹¹⁰ a stejně tak je třeba hodnotit Markovy literární preference.

Na žánr jakéhokoliv textu totiž nelze nahlížet jako na pouhý sled nebo výčet formálních či obsahových charakteristik, ale jako na intencionální volbu – Marek (či jakýkoliv jiný evangelista) mohl sepsat hymny na Ježíše, exegetické komentáře k starozákonním prorockým knihám a jejich vztahu k Ježíšovi, listy jako Pavel,

¹⁰⁶ Jako protiargumnt lze uvést epizodický charakter evangelia, nicméně při bližším pohledu na strukturu Marka je evidentní, že jeho struktura je propracovaná a neskládá se z jednotlivých oddělených epizod.

¹⁰⁷ Keith, *The Gospel as Manuscript*, 80.

¹⁰⁸ Podobně i Bauckham redukuje sepsání Markova evangelia na otázku, proč sepsal text, ale už se nezajímá o jeho žánr, jako kdyby žánr životopisu byl samozřejmý. Implicitně totiž předpokládá, že Marek již kázal historický život Ježíše. „The obvious function of writing was its capacity to communicate widely with readers unable to be present at it's author original teaching“. Bauckham, 'For Whom Were Gospels Written', 29.

¹⁰⁹ Maren Niehoff, *Philo of Alexandria: An Intellectual Biography*, The Anchor Yale Bible Reference Library (New Haven: Yale University Press, 2018).

¹¹⁰ Mireille Hadas-Lebelové si například tohoto literárního posunu nevšímá, zatímco Maren R. Niehoffová jej hodnotí jako dramatickou změnu. Mireille Hadas-Lebel and Robyn Fréchet, *Philo of Alexandria: A Thinker in the Jewish Diaspora*, Studies in Philo of Alexandria 7 (Boston: Brill, 2012), 139.

apokalypsy jako Jan atp. Prostřednictvím žánru životopisů autoři zobrazovali *charakter* daného protagonisty jako normativní model (*exemplum*, παράδειγμα).¹¹¹ Vyobrazování nebyli v životopisech pouze jedinci, kteří byli považováni za *pozitivní* model/normu jednání (pro Suetonia byl např. exemplárním císařem Augustus), ale též ti, kteří byli považováni za model jednání, kterého se člověk nemá dopustit (Nero byl dle Suetonia exemplárním selháním). Životopisy se tak měly aktivně podílet na formování charakteru čtenáře a současně byly prostředkem, s nímž autoři prosazovali vlastní hodnoty, a byly tak i účinným nástrojem polemiky, zejména v politice nebo filosofii.¹¹² V takovém kontextu lze na evangelia nahlížet jako na texty, které prosazují konkrétní pojetí mesiáše na osobě Ježíše, která má současně normovat každodenní a rituální praxi křesťanů.

5.3 Odpor

V současnosti je jen málo badatelů, kteří by explicitně odmítali, že by evangelia byla životopisy. Jedním z nich je např. Eva-Marie Beckerová, která se nezdráhá tvrdit, že „evangelia jsou nejen výjimečná, ale jsou též nejlepším dokladem starověké literární kultury paměti“, a to bez literárních paralel.¹¹³ Na přístupu Beckerové je v kontextu současného bádání výjimečné, že zatímco badatelé, kteří odmítají interpretaci evangelií jako životopisů, tak činí v rozsahu několika málo stránek a žánrem se do hloubky nezabývají, Beckerová v podstatě v celé své knize usiluje o zasazení evangelií a novozákonní literatury do kontextu antické historiografie. Rozlišuje přitom mezi historiografií v širším významu a v užším významu. V prvním případě je termín „historiografie“ souhrnné označení prózy a žánrů, které

¹¹¹ Nezaměňovat tak s literárním žánrem *exempla* a παράδειγμα. Lze se setkat i s výrazem *exemplar*, kterým se označuje fyzická kniha obsahující *exempla*. James E. G. Zetzel, 'Emendavi Ad Tironem: Some Notes on Scholarship in the Second Century A. D.', *Harvard Studies in Classical Philology* 77 (1973): 227, <https://doi.org/10.2307/311071>. K životopisu a imitaci viz např. Plut. *Tim* 1.1.; *Aem*. 1.; Luc. *Demon*. 1–2. Podobně i Bondová píše, že nehledě na variabilitu antických životopisů, do popředí jednotně vystupuje moralistická touha se z těchto životopisů poučit. Bond, *The First Biography of Jesus*, 45.

¹¹² Typickým příkladem jsou životopisy Catona mladšího a způsob, jak byla interpretována jeho smrt. Nejen, že se staly jeho životopisy prostředkem politické polemiky (sám byl krajním zastáncem republiky a odpůrcem Césara), ale i nástrojem prosazování a konstruování stoických hodnot, byť sám stoik nebyl. Stoikové o sto let později shledavše život nesnesitelný pod vládou Nerona obdivovali (a konstruovali) Catona jako stoického hrdinu a imitovali i jeho způsob sebevraždy. Zatímco tak jednání „historického“ Catona bylo především výrazem napodobování *římských* hodnot a ctností (archaický styl oblékání, dodržování zákonů, usilování o získání společenského statusu, ctnostná sebevražda), v pozdějších životopisech byly tyto hodnoty transformovány a Cato byl sám zobrazen jako filosofický ideál. Fred K. Drogula, *Cato the Younger: Life and Death at the End of the Roman Republic* (New York: Oxford University Press, 2019), 296–314.

¹¹³ Eve-Marie Becker, 'The Gospel of Mark in the Context of Ancient Historiography', in *The Function of Ancient Historiography in Biblical and Cognate Studies*, eds. Timothy Goltz and Patricia Kirkpatrick (New York; London: Bloomsbury Academic, 2008), 124–34; Eve-Marie Becker, *The Birth of Christian History: Memory and Time from Mark to Luke-Acts*, The Anchor Yale Bible Reference Library (New Haven: Yale University Press, 2017), 6.

pojednávají o minulosti (životopis, autobiografie, etnografie), a v užším významu se jedná o díla, jaká známe od Thúkydida nebo Polybia. Jednotlivými žánry jako např. životopis se Beckerová příliš nezabývá,¹¹⁴ přičemž spíše cituje různé autory a jejich zmínky o žánrech, jako kdyby pojetí individuálních autorů bylo možné automaticky zobecnit. Novozákonní literatura je dle Beckerové v kontextu jiné antické literatury výjimečná svým tématem, časovým záběrem a mikro-historickými rámci. Žánr evangelií tak dle autorky nemá paralely a je příspěvkem raného křesťanství do historie antické literární produkce především kvůli svému zaměření na jednu osobu (person-centered perspective).¹¹⁵

Zobecníme-li výše uvedené tvrzení a řekneme, že evangelia pojednávají o vybrané osobě, nejsou svým záběrem výjimečná. Zkonkretizujeme-li však tuto osobu, a řekneme, že evangelia pojednávají o životě Ježíše Krista, můžeme říci, že výjimečná jsou, protože jiné nekřesťanské texty se o Ježíše nezajímají. Stejně tak však můžeme říci, že *Život Aisópa*, který pojednává o životě škaredého filozofa, který svede manželku svého pána, je *sui generis*, protože žádnou podobnou postavu v antických životopisech nenalezneme. Kdybychom tak v klasifikaci literárních dokladů postupovali pouze na základě zevrubné analýzy protagonistů, daleko bychom se nedostali, a je proto nutné pracovat na širší rovině. Argument o výjimečnosti evangelií na základě jejich tématu tak nelze přijmout. Další aspekty, ve kterých mají být dle Beckerové evangelia výjimečná, jsou: časový záběr a mikro-historickým rámcem. Ani jeden aspekt není rozhodující ze stejného důvodu, jako v prvním případě. Pokud vím, tak sice nenalezneme životopis, který pojednává o *jednom* roce z života protagonisty (přijmeme-li chronologii synoptiků), ale životopisy, které *obecně* pojednávají o kariéře protagonisty, nehledě na to, jak je dlouhá, jsou běžné.

6 Závěr

Jak jsem výše zmínila, situace současného stavu bádání je poměrně složitá, resp. je složitě vůbec přiměřeně a vyváženě uchopit současný stav.¹¹⁶ Dle mého názoru je pojetí evangelií jakožto životopisů konsenzuální tam, kde je žánr evangelií reflektován a těchto reflexí je mnoho – a ty by především měli formovat naši představu o podobě konsenzu. Současně ale existují texty a badatelé, pro které

¹¹⁴ Jestliže klasičtí filologové považují za problematické vůbec definovat antický životopis kvůli různorodým dokladům, Beckerová neváhá zobecnit různé citáty od antických autorů a vztáhnout je na celý žánr. Becker, *The Birth of Christian History*, 69–70.

¹¹⁵ Becker, 72.

¹¹⁶ Viz nekrolog nedávno zesnulého Talberta „At first a lone voice in the wilderness, today that view (with requisite refinements) demands consideration, and in some quarters, enjoys a certain consensus.“. Mikeal C. Parsons, 'Charles H Talbert (March 19, 1934–November 21, 2021)', 2021, <https://www.sbl-site.org/assets/pdfs/Charles-Talbert-tribute.pdf>.

žánr textu nehraje roli, a tak se k otázce žánru evangelií nedostávají. Do jisté míry tak lze konsenzus o žánru bádání připodobnit k Schrödingerově kočce – konsenzus je a současně konsenzus není. Jedná se přitom o problém, který je nutný v hlubší míře reflektovat, protože absence diskuze o žánru evangelií v některých oblastech novozákonního bádání (např. o historickém Ježíši, tázání, proč Marek sepsal evangelium) značně snižuje důvěryhodnost dílčích analýz v kontextu jiné antické literatury.